

261865.

NEDERLANDSCHE
JACHTEN, BINNENSCHEPEN
VISSCHERSVAARTUIGEN
EN DAARMEE VERWANTE KLEINE
ZEESCHEPEN 1650—1900

DOOR

G. C. E. CRONE

MET 85 AFBEELDINGEN
OP 77 PLATEN VAN SCHEEPSMODELLEN, SCHEPEN
EN SCHEEPSVERSIERING

MET EENE VERKORTE VERTALING IN HET ENGELSCH

SWETS & ZEITLINGER
KEIZERSGRACHT 471 AMSTERDAM
1926

AANVULLINGEN

Pag. 19, regel 27.

Dat deze kogge bepaald van Amsterdam was, staat niet vermeld; men leze daarom in ruimeren zin „Amstellandsche”. Het pro en contra van het begrip „Amsterdamsche” vindt men bij C. G. 't Hooft „Het Ontstaan van Amsterdam”, 1916 pag. 46, en Prof. Dr. H. Brugmans „Opkomst en Bloei van Amsterdam”, 1911 pag. 14.

Pag. 20, regel 33.

Hoewel de uitkomst tot niets heeft geleid, heeft het niet aan eenige ontwerpen en proefnemingen ontbroken. Zoo zien wij bij Van IJk, pag. 13, de afbeelding en beschrijving van een vaartuig, evenzeer vreemdsoortig van bouw als van tuigage, ontworpen door Hendrik Stevin (zoon van den bekenden Simon Stevin). De bouwplannen kwamen echter niet verder als „in zijn hoofd”. Van meerdere beteekenis was het „twee gekield schip” dat Witsen op pag. 177 beschrijft. Pepys vermeldt het in zijn „Diary” op 22 Dec. 1664: „I went to the launching of a new ship of two bottomes invented by Sir Wm. Petty on which were various opinions; his Majesty being present gave her the name of the Experiment”. Nader vindt men over dit „double-hulled ship” bij B. Heckstall Smith „Yachts and Yachting in contemporary Art”, 1925, pag. 9.

Meer als uitvinding van een bijzonder vaartuig, wil ik de onderzeeboot van den Alkmaarder, Cornelis Drebbel (1572–1634) niet onvermeld laten. Deze wis-, natuur- en werktuigkundige construeerde, toen hij kort na 1620 in Engeland was gekomen, een onderzeeboot waarmede hij geheel ondergedoken een proeftocht van Westminster naar Greenwich volbracht. Van mindere beroemdheid was een dergelijk vaartuig, het z.g. „malle schip” door Van Son in 1653 te Rotterdam gebouwd. Van IJk, pag. 12 geeft afbeelding

en beschrijving; de met ophef aangekondigde proeftocht kon zelfs niet plaats vinden en werd het schip, zonder te water gelaten te zijn, gesloopt.

Pag. 23, regel 1.

Vijfde Kruistocht, 1218: Na den Vierden Kruistocht (1202—04) waren er eenige kleinere, waaronder deze van 1217—19, beter bekend als die van Willem I van Holland en Andreas van Hongarije. De eigenlijke Vijfde Kruistocht had plaats in 1228—30.

Pag. 23, regel 29.

Voor Witsen's „Architectura Navalis", zie nader: pag. 124.

Pag. 38, regel 29.

Feitelijk bedoel ik een ruimer tijdperk, met inbegrip der 14e eeuw. Daaruit is n.l. de mededeeling van den tollenaar van Sluis, Denys Royer (zie pag. 212): „Die van Campen ende van Harderwijk te winter tiden, als sij thuus waerds varen ende laten hare scepe up die wase der Sluus of ter Houcke te wintersaten" (o.m. bij P. A. Meilink „De Nederl. Hanzesteden", 1912 pag. 266.

Pag. 43, regel 19.

„Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen, 1666", werd uitgegeven onder den naam van den drukker, Egbert van den Hoof, zonder dat daarbij de schrijver is genoemd. Deze is Gerardt Brandt, zijn naam en de toelichting tot deze omstandigheid staan vermeld in den 2e druk, 1747.

Pag. 51, regel 24.

Serie gravures van 1642: nader bekend als van D. E. Lons.

Pag. 54, regel 13.

66 voet: Wagenaar geeft 56 vt; vergel. voor 66: „Handvesten v. Amsterdam", III pag. 1358.

Pag. 58, regel 15.

Ook H. H. Brindley in „Mariner's Mirror" XII pag. 214 geeft eene uitlegging omtrent een vermeend vroegtijdig sprietzeil. Het betreft het zegel van Kiel (1365) waar het zeil, dat den vorm en den stand van een razeil heeft, verondersteld wordt geene ra te hebben, daarentegen aan weerszijde te zijn uitgehouden middels een spriet. Men vergelijke den aard der graveering met die van andere zegels en oordeele of deze uitlegging juist is, of dat de veronderstelde sprieten gewone brassen zijn. Eene betere afbeelding van het zegel vindt men bij Bernh. Hagedorn „Die Entw. der wichtichsten Schiffstypen" 1914.

Pag. 65, regel 2.

Gaffelzeil: De afbeelding is misleidend door den bijzonderen stand van het zeil, het is n.l. een sprietzeil. Deze wijziging heeft geen invloed op het verband, daar de andere hier genoemde boeijers beslist een staand gaffeltuig hebben.

Pag. 79, regel 10.

Dit is de samenvattende titel; voor dit geval nauwkeuriger is „Zaanlandsche Arcadia“, 1658 uitg. 1702.

Pag. 93, regel 15.

Het kan ook een staand gaffeltuig zijn, aangezien het in 1660 aan Karel II van Engeland geschonken jacht daarmede was voorzien, zie pag. 114.

Pag. 129, regel 33.

Kegelbaan: meer waarschijnlijk het Engelsche „bowling“.

Pag. 134, regel 22.

Dit ordeteeken komt ook voor in den bovenspiegel van de „Brielle“ van 52 stukken, in 1695 gebouwd door de Admiraliteit van de Maas (teekening in Mar. Mus. „Prins Hendrik“, Rotterdam).

Pag. 194, regel 22.

De val van Damiate bestond feitelijk in twee gedeelten, eerst de vermeestering van een havenfort in Aug. 1218 waarna men de kettingen die de doorvaart versperden, kon verbreken; daarna de inneming der stad in Nov. 1219. Tegenover het begrip dat de ketens op eene gewone manier werden verbroken, staat eene oude lezing dat dit geschiedde middels schepen met zagen voor den boeg. De verwikkeling omtrent de betrekking der Haarlemsche scheepsmodellen is dus groot, zoowel wegens de verwarring tusschen Acco en Damiate, het wel of niet deelnemen van Haarlemmers, alsmede door een aan beide gebeurtenissen verbonden verhaal van zaagschepen.

Pag. 199, regel 26.

Dit beeldhouwwerk is niet afkomstig van de galeas „la Royale“, maar van de Fransche galei „la Reale“, gebouwd te Toulon in 1671. Het model bevindt zich in het Louvre. Een gedeelte van het ornament is daar aanwezig, een ander is in het arsenaal te Toulon. Men gelieve dus ook te lezen op pag. 294, regel 7: „galei“, inplaats van „galeas“.

Pag. 203, regel 20.

Deze benaming „bovenlanders“ is langs onze rivieren nog in gebruik.

Pag. 206, regel 19.

De juiste naam is Anton Woensam. Een detail van de prent, met de schepen, komt voor bij F. Philippi „Atlas zur Altertumskunde des M. A." 1923, plaat 121.

Pag. 209, regel 26.

In de 2e helft dezer bespreking leg ik niet voldoende nadruk op de benaming „torenjacht" voor deze veerscheperen welke van het boeijmodel waren, n.l. met passagiers-accomodatie, stuurkuip, bezaan, en smal roer met een kopje; zulks ten onderscheid van de andere soort, de gewone vrachtschuiten waarop ons model veel gelijkijkt.

Pag. 212, regel 24.

Deze doopvont te Winchester is bekend als van Doornik's maaksel. H. H. Brindley geeft afbeelding en beschrijving van het daarin gebeeldhouwde schip in „Mariner's Mirror", XII pag. 212. Zoo ver men een gevolgtrekking mag maken, schijnt het een zijroer te hebben dat zoover naar achteren is geplaatst dat het, mede door zijn bijzonderen vorm, feitelijk of nagenoeg als een stevenroer mag gelden.

Pag. 217, regel 4.

Meer waarschijnlijk een drijfnet.

Pag. 228, regel 7.

1607: Misschien heeft dit betrekking op het Plakkaat van 1607 op de haringvisserij, zie hiervoor „Nieuwe beschrijving der Walvischvangst en Haringvisserij" 1791, door D. de Jong, H. Kobel, M. Salieth, IV pag. 109, alsmede A. Beaujon „Overzicht der Geschiedenis van de Nederl. Zeevisserijen", 1885 pag. 163.

Pag. 229, regel 25.

Keur van 1527: Het betreft hier eene plaatselijke verordening voor binnen den Maasmond, ook in eene ordonnantie van 11 Jan. 1556 wordt van zulke ventjagers gesproken. Eigenlijke haringjagers die ver op zee de vangst van de buizen overnamen en huiswaarts brachten, worden in deze stukken dus niet genoemd. Het Plakkaat van 1604 spreekt het eerst van „ter zee ventjagen ofte de buyssen om voordeel volgen" welk uitbreiding van het bedrijf toen blijkbaar van jongen datum was. Zie nader: A. Beaujon „Overzicht der Gesch. van de Nederl. Zeevisserijen" 1885 pag. 51, en de verhandeling van Joh. E. Tillema „Ontw. v. d. Nederl. Haringvisserij in den loop der eeuwen" in het tijdschrift „Het Nederl. Zeewezen" 1916-17. De nog oudere

verordeningen op het overnemen van visch, plaatste ik meer voor de merkwaardigheid dan met eenige betrekking tot de haringjagerij bedoeld.

Pag. 233, regel 22.

Zijdsche Bom: Men noemde onze strandkust met hare visschersdorpen „de Zijde”, zie A. Beaujon „Overzicht der Gesch. van de Nederl. Zeevisscherijen,” 1885 pag. 150.

Pag. 257, regel 32.

R. Morton Nance „Sailing Ship Models”, 1924 pag. 24 zegt dat dit model te Madrid, uit Vlaanderen door koningsgezinden aan Filips II werd geschenkt. Ik merk hierbij op dat het jaartal in het opschrift hierdoor nader omlijnd zou zijn door 's konings sterfjaar 1598. Van den heer C. W. Crone, tijdelijk te Madrid, verneem ik eenige nadere bijzonderheden: „Hulpencke” schijnt te bestaan uit „hulp-en-ghe”, waarvan de laatste drie letters misschien het begin van een onvoltooid of verminkt woord zijn (mogelijk: gheweld?). De vulling ter hoogte van de voorste bezaansrust is bezet met gevierendeelde schilden in de Spaansche kleuren (rood en geel), echter zonder de wapenfiguren, resp. kasteel en leeuw. Op de reproductie zijn deze schilden waar te nemen vóór deze rust en achter het groote want. De versiering der daaronder gelegen vulling lijkt de keten van het Gulden Vlies te zijn. Tegen den achterkant van de westergang is eene stralende figuur in een hoog-ovaal terwijl het bovenste verwulf met eene versiering is beschilderd die niet nader vast te stellen is. Door retoucheering der reproductie is de middelste figuur op den wimpel van den grooten mast eveneens tot een Bourgondisch kruis geworden. In werkelijkheid zijn er twee kruisen, met daar tusschen in de breedte twee zuilen waarover een slingerend lint. Hierop staat „plus ultra”, deze aldus voorgestelde „Zuilen van Hercules” waren een teeken van Spanje's wereldmacht.

Pag. 263, regel 17.

West Indievaarders: Voor een directe vaart van Nederland op Bazilië sedert 1594, zie H. Wätjen „Das Holländische Kolonialreich in Brasilien”, 1921 pag. 28.

Pag. 276, regel 25.

De eerste druk van C. G. Zorgdrager's „Groenlandsche Visscherij” is van 1720.

Pag. 279, regel 3.

Zie pag. 53 voor vermelding van koffen op Schokland in het begin der 18e eeuw („Chronyk van Medenblik” 1728); ik vermoed dat dit een kleiner soort schepen was. J. v. Lennep „Zeemans Woordeboek” 1856 veronderstelt een verband tusschen „kof” en „kogge”.

Pag. 286, regel 3.

P. J. Puister: Het wekt een weemoedig gevoel dat de heer Puister, kort nadat hij mij deze mededeelingen verstrekke, is overleden zonder dat hij van deze bijdrage heeft kunnen kennis nemen.

Pag. 287, regel 20.

Lijfhout: De heer P. bedoelt: potdeksel.

VERBETERINGEN

Pag. 19, regel 37	kleinere verhouding	lees: grootere verhouding
" 21 " 31	het Doctor	" tot Doctor
" 27 " 28	dat zijn	" dan zijn
" 61 " 27	pag. 43	" pag. 44
" 74 " 3	via	" in
" 78 " 29	fol. 9	" fol. 8 verso
" 79 " 6	twee jachten	" eenige jachten
" 93 " 24	Nederlandsche	" Niederländische
" 94 " 7	historiteiten	" historiefeiten (ook regel 15)
" 129 " 8	Morten Nance	" Morton Nance
" 154 " 6	E. v. d. Hoop	" E. v. d. Hoof (ook p. 203 en 217)
" 171 " 11	Porcilles	" Porcellis
" 185 " 29	pag. 48 en 50	" pag. 50
" 188 " 19	zei	" zie
" 202 " 17	17e eeuwse	" 16e eeuwse
" 212 " 21	Elburg	" Elbing
" 215 " 36	5 Sept.	" 8 Sept.
" 217 " 8	der ever	" den ever
" 234 " 15	vroegen	" vroegeren
" 240 " 21	1602	" 1601